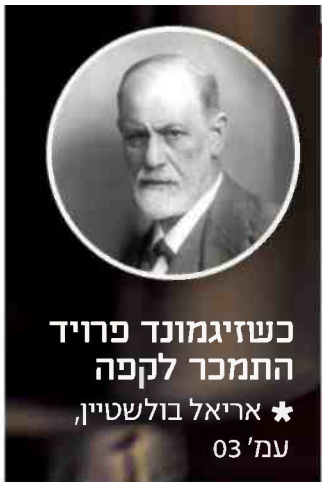

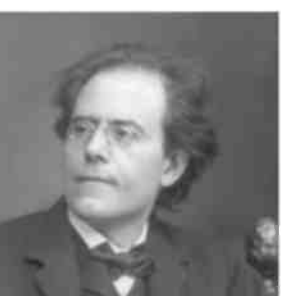
24.84x31.11	1/2	3	עמוד	מגזין קפה	23/03/2022	81056701-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790						

תוד פרויד צילום: GettyImages

השראה לספרו. הרצל צילום: לע"מ

סלבריאטא. מאהלר

צילום: ויקיפדיה

בכל בית קפה
התגבש פרופיל
לקוחות ייחודי. בקפה
שוורצנברג ישבו
בעיקר אנשי עסקים.
קפה פרסיפל אירח
את נגני התזמורת
הפילהרמונית,
קפה רבהוהן את
העיתונאים. בקפה
סנטרל התאספו
האינטלקטואלים

בווינה וישראל

כונה גם "בית הספר הגבוה לשחמט". קפה סנטרל צילום: GettyImages

איזה בית קפה העדיף הרצל? * איך גיוון פרויד בין הכוסות שלגם? * ומדוע רצה שטפן צווייג שישמרו על שולחנו בזמן ששתה קפה בביתו? * וינה לא היתה הבירה האירופית הראשונה שזכתה לטעום את המשקה השחור, אבל היא התמכרה לו במהירות

אריאל בולשטיין

בית קפה וינאי הוא מוסד מזון מיוחד – בשום מקום בעולם אין דומה לו. כך כתב הסופר שטפן צווייג כבואו לתאר את עולם בתי הקפה של עיר הולדתו, בירתה המפוראת של הקיסרות האוסטרו-הונגרית, ובהמשך – של אוסטריה. עם הצטרפותה של אוסטריה לרייך הגרמני בשנת 1938 הסופר נאלץ לעזוב אותה באופן סופי, וכידוע – לווינה הוא כבר לא שב. גם העולם של בתי הקפה הוינאיים, שכה אהב, לא חזר לעצמו אחרי מלחמת העולם השנייה.

אמנם רבים מבתי הקפה מיהרו לפתוח מחדש את דלתותיהם עם שוך הקרבות, ולהראות שהרס המלחמה לא היכה בהם. לכאורה, שידרו המקומות מחזות רגיי לים: שולחנות שיש עמדו על מקומם, עיתונים הונחזו על דלפקים, וריחות קפה נעימים פשטו בהדרים. אולם היתה זו רק מראית עין, תפאורה ישנה שהרוח פסקה מלפעם בה.

תופעת בתי הקפה הוינאיים נוצרה בזכות היהודים שאכלסו את שולחנותיהם במשך דורות. השמדת הקהילה היהודית רוקנה את המעטפת הפיזית מג' דולתה הפנימית. כל תטען, תיירים מכל קצווי תבל נוהרים גם היום אל בתי הקפה המפורסמים של וינה בניסיון להתחכך בתהילת העבר, אבל הניסיונות האלה משולים לביקור בפירמידות של מצרים: רואים את השרידים של תרבות גדולה, ורק מבינים טוב יותר שהיא עברה מן העולם.

אוסטריה לא היתה המדינה האירופית הראשונה שזכתה לטעום את טעם המשקה השחור, אבל היא התמכרה לו במהירות. לפי הגרסה המקובלת, בית הקפה הראשון נפתח בווינה בשלהי המאה ה-17 על ידי האציל האוקראיני יורי פרנץ קולצ'יצקי, אחר מגיבורי הניצחון של צבאות הנוצרים על הפולש הטורקי.

הווינאים. קולצ'יצקי החליט להוסיף לקפה חלב וסוכר, רבר שהעות'מאנים לא עשו. יש לציין שקיימת גם גרסה חלופית, המייחסת את הבאת הקפה לווינה לסוחר הארמני יוהנס ריודאטו, אבל אין חולק על כך שקולצ'יצקי, ולא אחר, נעמד בראש הגילדה של מוכרי הקפה אחרי שבבירת הקיסרות החלו לקום עוד בתי קפה. שני האישים, קולצ'יצקי ודיודאטו, מונצחים בווינה, כך שהוויכוח הוויטואלי ביניהם על הבכורה בתחום הקפה טרם הוכרע.

פולים, שייכות ורוחניות

כך או כך, עלייתם לגדולה של בתי הקפה בעיר התרחשה הרבה אחרי שקולצ'יצקי ודיודאטו עברו אל עולם שכולו טוב, ואת התפקיד המכריע בעלייה הזאת מילאו לא אוקראינים וארמנים – אלא יהודים. אך עוד לפני כן, בתי הקפה היו צריכים לשרוד עשור מאתגר: בשנים 1803–1813, בשיא העימות בין צרפת לאנגליה, בגלל המצב הגיאופוליטי, פולי הקפה הפכו באוסטריה למוצר במחסור, ובתי הקפה אף הורשו להגיש יין במקום המשקה שנרמז בשמם.

תור הזהב של בתי הקפה הוינאיים החל במחצית השנייה של המאה ה-19. בשנת 1830 היו בעיר 80 בתי קפה. כעבור 50 שנה מספרם זינק ל-300, ובתחילת המאה ה-20 הגיע כבר ל-600. בתי הקפה שיקפו את כל התמורות החברתיות שהתחוללו באותה עת. אם במחצית המאה ה-19 מרחב בית הקפה עוד היה שייך לגברים בלבד, במחצית השנייה של המאה החלו לפי קוד אותו משפחות שלמות, ומתחילת המאה ה-20 – גם נשים בודדות.

רצה הגורל, ובאותה תקופה בדיוק אלפי יהודים ברחבי הקיסרות האוסטרו-הונגרית הבינו שדרכם אל ההשתלבות בחברה הכללית פתוחה. הם למדו במורסדות להשכלה גבוהה, נכנסו לתחומי עיסוק חדשים, ויקרתיים ומתגמלים, וכמובן – נהרו לעיר הבירה

קולצ'יצקי היה בווינה בשנת 1683 בשעה שהווייז הגדול, קרה מוסטפא פאשה, הטיל עליה מצור, ובזכות שליטתו בשפה הטורקית ובמנהגי המוסלמים, עלה בידו לצאת ממנה ולעבור באין מפריע במחנה העות'מאני. כך הוא אסף מודיעין רב ערך, והעביר הודעות בין וינה הנצורה לבין הכוחות שחשו לעזרתה.

בקרב הגדול שהתחולל בהמשך הביסו הנוצרים את צבא הסולטאן, ותרומתו של קולצ'יצקי להצלה המופלאה של וינה מכיבוש ומחורבן לא נשארה בלי הכרה. לאיש בעל התושייה הוענקו פרסים והטבות, ובין היתר הותר לו לקחת מה שירצה מן השלל שהי שאירו העות'מאנים במנוסתם.

האגדה מספרת שכל מי שנכח בזירה הופתע מאוד, כאשר במקום לאסוף לעצמו חפצי ערך או כלי נשק – קולצ'יצקי ביקש וקיבל לידיו 300 שקים של פולי קפה. כולם סביבו היו בטוחים שמה שרחוס בשקים אינו אלא מספוא לגמלים, אך קולצ'יצקי, שהעביר כמה משנותיו הצעירות בקרב העות'מאנים בטורקיה, דווקא הכיר את הפולים ואת ייעודם האמיתי.

קולצ'יצקי ידע לא רק מה לעשות עם הפולים – הוא גם ראה מקרוב את חיי בתי הקפה באימפריה העות'מאנית, והוקיר את המשיכה החברתית שלהם. כדי שגם בני עירו יכירו את נפלאות הקפה, קולצ'יצקי, שהבין דבר או שניים בתורת השיווק הרבה לפני שהמור שג הזה בא אל העולם, הנגיש ופרסם אותו ברחבי העיר. הוא התהלך בווינה והציע לטעום את המשקה החדש. בשלב הבא פתח את בית הקפה שנקרא "בית תחת בקבוק כחול". כדי למשוך את הקהל, ששמר נאמ'נות לבירה וליין, קולצ'יצקי נקט עוד שני מהלכים, אשר לא היו מביישים את אנשי השיווק המתוחכמים ביותר: מחד, כדי להגביר את הילת המסתורין והאק'זוטיות של הקפה, הוא הגיש אותו לבאי המקום לבוש בבגדים טורקיים מסורתיים; מאידך, עלה ברעתו לעי'נוך אדפטציה בטעם המשקה, כדי שיערב יותר לתוך

25.54x31.21	2/2	5	עמוד	מגזין קפה	ישראל היום!	23/03/2022	81056724-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790							

← האימפריאליזם.

רבים מהיהודים האלה החלו להתבולל במידה כזו או אחרת בתוך הרוב הנוכרי, אבל הוא לא הורדו לאמץ אותם לגמרי, בוודאי כל עוד לא המירו את דתם לניצרות. כשנתקלו בתגובה אנטישמית וחשו שבכל זאת נוח יותר להתרועע עם אנשים דומים, פנו אל בתי הקפה. האווירה הפתוחה ששררה בהם והיעדר המחיצות הפורמליות קסמו ליהודים, ולאווירה הזאת התווספה במהרה תחושת השייכות. בית הקפה הווינאי החליף עבור היהודים האלה את בית הכנסת והיה לבית רוחני. יתרה מזאת, הוא היה למרכז הקיום שלהם.

בתי הקפה הווינאיים הגישו ללקוחות את האוכל והשקו אותם בקפה, אלא שהלקוחות חיפשו ומצאו שם יותר מזה. הם שוחחו והחליפו דעות, הכירו והסתכסכו, קיבלו את דברי הרואר וענו עליהם, חלקו זה עם זה דברי שבה או לעג, או שיחקו קלפים או שחמט. במי לים אחרות: הם חיו בבתי הקפה.

אחד מהלקוחות האלה, גוסטב גרונר, טבע את המושג: "אורח מכובד הוא זה שבעוזבו את בית הקפה שם בעצמו את הכיסא על השולחן" – רמז ברור לשעה שבה, לדעתו, צריך היה לסיים את הישיבה במקום. גרונר, יש לציין, עמד ברף שהציב. סבב בתי הקפה שערך מדי יום היה מסתיים בארבע לפנות בוקר.

בית, יותר מקפה

מטבע הדברים, ככל שבתי הקפה הפכו למקומות של הסתודדות חברתית, התגבש בכל אחד מהם פרט פיל לקוחות ייחודי. בקפה שוורצנברג, הוותיק מבין בתי הקפה של רינגשטראסה, הלקוחות הקבועים היו בעיקר אנשי עסקים ואנשי פיננסים.

קפה פרסיפל נחשב בית הקפה של נגני התזמורת הפילהרמונית ושל מקורביהם. קפה רבהוזה, שנוסד עוד במאה ה-18, אירח בעיקר עיתונאים. קפה גרינסשטיידל איגד סופרים ומשוררים בני הקבוצה הרעיונית "וינה הצעירה", כמו הוגו פון הופמנסטאל, ריכרד ברהוופמן, ארתור שניצלר והרמן באהר.

בקפה סנטרל, שנפתח בשנת 1876, התאספו האינטימטקואלים. עם לקוחותיו נמנו הסופר והמשורר פטר אלטנברג, מייסד הפסיכולוגיה האינדיבידואלית אלפרד אדלר, ההיסטוריון והמחזאי אגון פרידל (פרידמן), הסופר והעיתונאי אלפרד פולגר, האדריכל אדולף לוס, המתמטיקאי והסופר לאו פרוץ – ובנימין זאב הרצל, המוכר לכולנו (הרצל, אגב, בחר למקם את הסצנה הראשונה של ספרו המפורסם "אלטנוילנד" בבית קפה וינאי ותיק ברחוב אלזערגרונד).

לצידם ישבו פילוסופים, בני החוג הווינאי של אסיכולת הפוזיטיביזם הלוגי, ובאולם הגדול שבקומה הראשונה המושב שחקני שחמט, עד כדי כך שקפה סנטרל כונה לעיתים "בית הספר הגבוה לשחמט". האנשים האלה רק ישנו בדירותיהם, שהיו בדרך כלל קטנות וחשוכות – קונטרסט ברור לאווירה של סנטרל. את רוב שעות הערות הם העבירו בבית הקפה. לא במקרה, ברשימת הכתובות בשנתון הספרותי של וינה, ליד שמו של אלטנברג, צויין בפשטות: Café Central, Wien. סביב השולחנות של קפה לנדטמן, מול מושב העיירה ובסמוך לתיאטרון האוסטרי הלאומי – הבורג' תיאטר – ישבו הסלבריטאים של אותם הימים, ובהם אבי הפסיכואנליזה זיגמונד פרויד, המלחין והמנצח גוסטב מאהלר, מלך האופרות אימרה קלמן, הסופר פליקס זאלטן (ויגמונד זלצמן), הבמאי ושחקן התיאטרון מקס ריינהרדט, הצייר אוסקר קוקושקה ואחרים.

מרבית האמנים (כולל השמות שהיום ידועים לכל: הציירים גוסטב קלימט ואגון שילה, המלחינים פרנץ להאר ואלבן ברג, הסופרים יוזף רות, הרמן ברוך וקרל קראוס, והאדריכל והמעצב אוטו וגנר) העדיפו את קפה מוזיאום, שעל עיצובו הפנימי היה אמון אדולף לוס בכבודו ובעצמו. בשונה מבתי קפה אחרים, שהחזיקו כאביזר חובה את כיסאות ה-Thonet, פרי עיצובו של היהודי האוסטרי מיכאל טונט, הרהיטים במוזיאום הושפעו מן השאיפה המופגנת לפשטות ולפונקציונליות, שהייתה את המקום בכינוי "קפה ניהיליזם".

צילום: מתוך פייסבוק

צילום: מתוך האתר

מלחינים, ציירים וסופרים. קפה מוזיאום

שוכה "עד בוא התלמידים". יושבי הרנהוף לא נזקקו לפירוש – הם הכירו את המעשה כרפי אליעזר ורפי יהושע ורפי אליעזר בן צוריה, ורפי עקיבא ורפי טרפון מהגרת הפסח, כפי שד"ר שפרבר הכיר אותם.

באשר לסוגי הקפה ששתו בהרנהוף ובבתי קפה אחרים, הרי ללקוחות הקבועים והמזדמנים היה מבחר נאה. הם בחרו את סוג המשקה (השמות הבסיסיים התייחסו בדרך כלל ליחס שבין הקפה לחלב) ואת הגודל הרצוי ("אגוז", "פיקולו" או "כוס של תה"). במלאנו, למשל, הקפה והחלב הופיעו בכמות שווה. בבראונן שלט הקפה, ובשאלה גולד שלט החלב. מכאן השילובים המתקדמים כללו וריאציות שונות של תוספות (גלידה, קוביות קרח, רום וכד') ושל סוגי כוסות שונים.

המלצרים המתוחכמים של הרנהוף נשאו עימם מעין סרגל צבעים, שבו 20 גוונים ממוספרים של חום. הלך חות הקבועים ציינו את המספר המועדף עליהם, וקיבלו את הקפה בגוון הרצוי. למספר, כמובן, לא היתה שום תועלת בכל בית קפה אחר. גם סוגי הקפה שנקראו על שם הלקוחות הקבועים הוגשו רק בהרנהוף. אם הזמנת שם שפרברטוריק, המלצר ידע שנפישך חשקה בקפה טורקי כפול וחזק במיוחד, שבושל עם קוביות סוכר – קפה שד"ר שפרבר דרש לעצמו לפני דיונים משפטיים קשים.

מורשת של האנושות

עם הסיפוח של אוסטריה למדינה הנאצית, תור הזהב של בתי הקפה בא אל סיומו. קפה הרנהוף נלקח מבעליו, ולכלל הלקוחות היהודים לא הותר להיכנס אל בתי הקפה. בני המזל מביניהם הספיקו לברוח מאוסטריה, אחרים נרדפו ונרצחו. אף על פי כן, בהרנהוף המשיכו להגיש את המשקה החמים למבקרים הארים במשך כל המלחמה, ורבי-המלצרים פרנץ הנטק המשיך לעמוד על משמרתו, כפי שעשה מיום פתיחת בית הקפה, בשנת 1918.

ביום שבו התפרסם דבר נחיתת בעלות הברית בנורמנדי, כאשר כבר היה ברור לאיזה צד נוטים הסיכויים, הנטק התכופף לאוזנו של אחד האורחים, שלא נחשד באהדה לנאצים, ושאל אותו בלחישת: "האם זה אומר שגם האדונים האחרים יחזרו בקרוב?".

רבי-המלצרים החרוץ, שראה את העולם באספקלריה של מקום עבודתו, ידע לבחון את האירועים רק דרך הנוכחות או היעדרות של הלקוחות הקבועים. מרבית לקוחותיו לא חזרו. האוכלוסייה היהודית של וינה מנתה בשנת 1938 כמעט רבע מיליון איש, אך רק מעטים מהם שרדו את השואה.

עם היעלמות היהודים, אורח החיים שנוצר סביב בתי הקפה הווינאיים פסק מלהתקיים – אפילו אם משרדי התיירות האוסטריים ימאנו להודות בכך. אולי נתחם בכך שלפני כעשור מוסדות אונסק"ו הכירו ב"תרבות בתי הקפה הווינאיים" כמורשת תרבות בלתי מוחשית של האנושות. כך, לפחות הויכרוך יישאר. ●

צילום: מתוך הפייסבוק של קפה שוורצנברג

המלצרים המתוחכמים של קפה הרנהוף נשאו עימם סרגל שבו 20 גוונים ממוספרים של צבע חום. הלקוחות ציינו את המספר המועדף, וקיבלו את הקפה בגוון הרצוי. למספר, כמובן, לא היתה שום תועלת בבית קפה אחר